

Fekete, fehér, színes, szürke. Vizuális hatások a *Mimi & Liza* c. mesekönyvben

Absztrakt. A tanulmány a Katarína Kerekesová – Katarína Moláková – Alexandra Salmela írta *Mimi & Liza* c. mesekönyv intermedialis szempontú értelmezését tárja az olvasó elé. Az elemzés a mitchelli médiumfelfogásra alapozva a gyerekkönyv-kultúra intermedialis állapotának konstatálásából indul ki, majd a vizuális elemek feltárását a szöveg retorikája keltette plasztikus vizuális hatások vizsgálatán keresztül kíséri nyomon. A szövegben megnyilatkozó fantáziakép-ekphráziszok Irina O. Rajewsky intermedialitás-értelmezése alapján intermedialis referenciaként kerülnek bemutatásra. A tanulmány több példán keresztül ismerteti és elemzi a nyelv segítségével megvalósuló vizualizálás, a szövegestetett látványvilág mechanizmusait.

A kortárs gyerekkönyvek világában barangolva ritkán találunk olyan műveket, amelyek mediális homogenitást mutatva pusztán szövegtestből épülnek fel. Itt nem csupán arról a sokat idézett mitchelli médiumfelfogásról van szó, mely szerint „minden médium kevert médium”¹, és ezáltal „a tisztán verbális mező homogenitása csak a globalitás igényével fellépő elméleti konstrukció, hiszen a nyelvi mindig elkeveredik valami nem-textuálissal, nem-verbálissal, anyagszerűvel, saját, olykor eruptívan feltűnő Másikjával”², hanem a gyermekirodalmi művek azon immanens sajátosságáról, hogy a gyerekkönyv a verbális és vizuális médiumok között átmenetet képezve mediális kevertségre, összetettségre törekszik. Ez az intermedialis állapot, közties létmód a nyelvi és képi világ együttműködését és egymásrautaltságát eredményezi, vagyis a szöveg- és képelemek szinkron együttélését, a vizuális és textuális narratíva párhuzamos ábrázolását, a kép és szöveg interakcióba lépését és egyben médiumközi értelmezését kívánja meg. Varga Emőke szerint „egy illusztrált könyv befogója szemlélő és olvasó egyszerre, aki a képeket a szöveg, és a szöveget a kép felől egyaránt olvassa/szemléli”,³ a jelentés ezáltal a képi-nyelvi elemek közti kapcsolatrendszerből, egymás megtermékenyítéséből bontható ki.⁴

1 W. J. Thomas MITCHELL, *Picture Theory* Idézi: DÁNÉL Mónika és SÁNDOR Katalin, *Intermedialitás = Média- és kultúratudomány*, szerk. KRICSFALUSI Beatrix – KULCSÁR SZABÓ Ernő – MOLNÁR Gábor Tamás – TAMÁS Ábel, Budapest: Ráció Kiadó, 2018, 283.

2 SÁNDOR Katalin, *Közelítések a médiumköziség kérdéseire II.*, Iskolakultúra, 2006/2., 65.

3 VARGA Emőke, *Kalitka és korona. Kass János illusztrációi*, Budapest: L'Harmattan, 2007, 10.

4 KANTÁR Balázs, *Az illusztráció lehetőségei az irodalomoktatásban*, Katedra, 2017/3., 19.

A gyerekkönyvek e mediális hibriditása befogadástélektani okokra vezethető vissza, hiszen az elsődleges célközönséget képező kisgyerekek mindenképp előtte a vizuális kommunikáción keresztül lépnek kapcsolatba a könyvvel, és a képolvasás segítségével dekódolják az olvasmányukat. A gyerekolvasók speciális befogadási folyamata miatt a gyerekkönyv a priori magába foglalja a mediális határátlépést, a textus melletti vizualitás megjelenítését. Várnai Zsuzsanna szerint az iskoláskor előtti gyerek pedagógiai-pszichológiai jellemzőiből adódóan a vizualitáson keresztül próbálja értelmezni és megérteni a környezetét,⁵ így a könyvet is elsősorban „képek sorozataként”⁶ olvassa. Erre a sajátos mediális összetettségre épített a közel kétszáz éves gyerekkönyvkultúra piaca, amely a „vezetett olvasókat”, vagyis az önálló olvasásra még képtelen, felnőtt általi kalauzolásra támaszkodó gyerekolvasókat célozva megúj könyves műfajokat – például képeskönyveket, foglalkoztató és ismeretterjesztő könyveket, illusztrált könyveket, gyereklapokat – hozott létre.⁷ Az ekkor született picturebook-kultúra, a képdominancia máig szervezőelve a gyerekkönyvpiacnak.

A gyerekirodalmi műveket predestináló kép-szöveg viszonyára, a szöveg és illusztráció hálózatos összekapcsolódásának vizsgálatára érvényes Szőnyi György Endre kijelentése, aki szerint az intermedialitás során „olyan nyugtalanítóan heterogén szemiózist kell diagnosztizálnunk, amelyben egymásba metsz és elválaszthatatlanul összeforr a képi és a verbális, az intuitív és a diszkurzív, az ikonikus és a szimbolikus.”⁸ Sándor Katalin ugyanakkor kiemeli, hogy a vizuális és verbális művészetek egymásba hajlása, a különböző médiumok és diskurzusok összefonódása természetes sajátossága a művészetnek. „A festészet olyan, mint a költészet és a költészet, olyan, mint a festészet” – vagyis a nyelvben, az irodalomban lehetséges, sőt kívánatos az érzéki, festői hatásokra, leírásokra való törekvés, a kép pedig alkalmas a narrációra, az allegorizálásra, a történelem reprezentációjára.⁹ Tanulmányomban egy olyan gyerekirodalmi művel foglalkozom, amelyben nem csupán az illusztráció és szöveg lép intermedialis kapcsolatba, hanem a szöveg retorikája is plasztikus

-
- 5 VÁRNAI Zsuzsanna, *Kép és szó. A vizualitás szerepe és jelentősége a kortárs gyermekirodalomban = Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, szerk. HANSÁGI Ágnes – HERMANN Zoltán – MÉSZÁROS Márton – SZEKERES Nikolett, Budapest: Fiatal Írók Szövetsége, 2017, 393.
 - 6 RÉVÉSZ Emese, *Varázskép – világkép. A gyermekkönyv-illusztráció szerepe a gyermeki lélek fejlődésében = Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, szerk. HANSÁGI Ágnes – HERMANN Zoltán – MÉSZÁROS Márton – SZEKERES Nikolett, Budapest: Fiatal Írók Szövetsége, 2017, 419.
 - 7 HERMANN Zoltán, *Vázlat a magyar gyerekirodalom történetéhez = Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, szerk. HANSÁGI Ágnes – HERMANN Zoltán – MÉSZÁROS Márton – SZEKERES Nikolett, Budapest: Fiatal Írók Szövetsége, 2017, 18.
 - 8 SZŐNYI György Endre, *Pictura & Scriptura. Hagyományalapú kulturális reprezentációk huszadik századi elméletei*. Szeged: JATE Press, 2004, 201.
 - 9 SÁNDOR Katalin, *Közelítések a médiumköziség kérdéseire I.*, Iskolakultúra, 2006/1., 17.

vizuális hatásokat ébreszt az olvasóban. A Katarína Kerekesová – Katarína Moláková – Alexandra Salmela jegyezte, szlovák nyelven íródott *Mimi & Liza*¹⁰ c. mesekönyv (magyarra fordította: Polgár Anikó¹¹) értelmezése során az illusztrált gyerekkönyv sajátosságai, a kép és szöveg hagyományos értelemben vett összefüggéseinek feltárása helyett a nyelvi eszközök keltette képhatásokra és ekphrásziszokra irányítom a figyelmet. Elemzésem során Irina O. Rajewsky intermedialitás-értelmezését és tipologizálását alkalmazom, aki az intermediális jelenségek három változatát ismerteti: elhatárolja egymástól a mediális átviteleket, a médiumkombinációkat és az intermediális utalásokat.¹² Az értelmezésre választott mesefüzérben ez utóbbi típust, az intermediális referencia működését vizsgálom, amely egy szemiotikai rendszerre való utalást jelent, vagyis olyan eseteket ír le, amikor az egyik médium egy másik médium jelrendszerére mutat, saját médium-specifikus eszközeivel imitálja azt. Ilyen jellegű intermediális utalásnak fogható fel Rajewsky szerint az ekphrászisz is,¹³ amely a *Mimi & Liza* c. mesekönyvben több esetben is megfigyelhető, és plasztikusan ábrázolt, szófestette látványvilágot teremt.

A fekete-fehér és a színes

A magyar nyelven 2016-ban megjelent, hét irodalmi mesét egybefogó *Mimi & Liza* c. mesekönyv eredetileg rajzfilmsorozatként látott napvilágot, és olyan népszerűvé vált, hogy az alkotókat könyvírásra is felkérték.¹⁴ A rajzfilmsorozat sikerét biztosító, színekben tobzódó képi világ, a vizualitás dominanciája végigkíséri a mesekönyvet is – Szlovákiában a 2013-as évben a legszebb gyerekkönyv díjával jutalmazták a kötetet¹⁵ –, amely tematikájában, retorikájában, formai kivitelezésében erősen épít a látványvilágra. Az ezerszínűség és a színek hiányának dinamikus dichotómiája szimbolikus-metaforikus jelentéssel hálózta körül a mesekönyv szereplőit, helyszíneit és történetvezetését, hiszen az irodalmi mesefüzér a címadó kislányok szürke hétköznapijaiba ültetett, fantáziájuk teremtette kalandjaik színességét kívánja feltárni. A látványfestés fő eszközeivé így a színek válnak, miközben a színesség és színhiány

10 Katarína KEREKESOVÁ – Katarína MOLÁKOVÁ – Alexandra SALMELA : *Mimi & Liza*, illusztrálta Katarína KEREKESOVÁ – Boris ŠIMA – Ivana ŠEBESTOVÁ, Bratislava: Slovart – Fool Moon, 2013.

11 KEREKESOVÁ Katarína – MOLÁKOVÁ, Katarína – SALMELA, Alexandra: *Mimi & Liza*, ford. POLGÁR Anikó, illusztrálta Katarína KEREKESOVÁ – Boris ŠIMA – Ivana ŠEBESTOVÁ, Budapest: Scolar, 2016.

12 DÁNÉL Mónika és SÁNDOR Katalin, *Intermedialitás. Uő = Média- és kultúratudomány*, Budapest: Ráció Kiadó, 2018, 285.

13 Irina O. RAJEWSKY, *Border Talks: The Problematic Status of Media Borders in the Current Debate about Intermediality = Media Borders, Multimodality and Intermediality*, ed. Lars Elleström, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010, 52–53.

14 Janka TEĀKOVÁ, *Mimi a Liza*. <https://www.citaj.to/index.php/recenzie/recenzie-knih/item/1763-mimi-a-liza>; <http://mimializa.sk/>

15 Eva CIFERSKÁ, *Najkrajšie knihy Slovenska 2013*, Bratislava: BIBIANA, 2014, 24.

fogalmi folyamatosan a szó szerinti és metaforikus jelentéstöbbletük kiaknázása között ingáznak, és feszültségben tartják a narrációt és a narratívumot is.

A mesekönyv két kislány, Mimi és Liza barátságának történetét bontja ki, akik egy közös lakóházba költözve találnak egymásra. Az olvasó már a keret-történetként funkcionáló, főszereplőket bevezető első mesében észleli az intermediális referencia működésbe lépését, a látvány, képesség szimbolikus erejét, hiszen a két lány egymást ellenpontoszó színvilág segítségével kerül bemutatásra: Mimi fekete-fehér, színek nélkül élő, vak kislány („Ez a kislány, Mimi, valóban fekete-fehér volt: sápadt volt az arca, sima, fekete haja a válláig ért, fekete pólót és fehér kötényruhát viselt.”¹⁶), Liza pedig kék szemű, szőke hajú, pirosposzsgás arcú, élénk szereplő, aki pöttyös ruháján az összes színt magán viseli. A főszereplők vizualizálásának kiemelt szerepéről tanúskodik, hogy a lányok szimbólumaként két könyvjelző, egy sárga (szőke) és egy fekete is található a kötetben. A színek segítségével körülhatárolt két lány kétféle világlátást reprezentál, akik egyszerre ellenpontoszák és homo duplexként kiegészítik egymást. Liza jelleme ugyanolyan harsány és tobzódó, mint a külleme, igazi színes egyéniség, aki nem ismer határokat, unalmat, félelmet, asszertívan azonnal belevág minden kínálkozó lehetőségbe – többnyire bármiféle körültekintés nélkül ő indítja el a kalandokat, ő lendíti mozgásba az eseményeket. A fizikai értelemben korlátozott körülmények között élő Mimi viszont óvatos, kerüli a szélsőségeket, inkább a rend, kiegyensúlyozottság és kiismerhetőség híve – megfontoltságának és előrelátásának köszönhetően ő oldja meg a kalandjaikat, ő talál kiutat a sokszor veszélyesnek tűnő fantáziaeseményekből. Belső látásukat tekintve tehát a vaki Mimi lényegesen figyelmesebb Lizánál a kalandokba vezető utakon. A két lány a színes és fekete-fehér világ szimbolikus képviselője, akik izgatottan fedezik fel, kóstolgatják egymás külső és belső világlátását, próbálnak a másik látásmódjával azonosulni. Az „együttlátás élménye” a kötet mottójává nő – „Az egyikük szeme nyitva van, a másiké csukva. Együtt látnak igazán.”¹⁷ –, és az válik a legfontosabbá számukra, hogy befogadják a másik színvilágát, vagyis elfogadják egymást. Liza fokozatosan tanulja el Mimitől a „füllel és tapintással” látás művészetét, a látáson túli érzékelést, aki a színeket hasonlatokkal kifejezett impressziókon, tapintás-, íz- és illatélményeken, érzéseken keresztül azonosítja – a sárga szín például meleg nyarat jelent számára, a kedvenc színe pedig „az, amelyiket akkor hallom, mikor esik az eső”¹⁸. Mimi pedig egyre inkább beengedi a fekete-fehér világába a színek kavalkádján keresztül artikulált kalandokat, a fantáziavilágban elmerülő közös játék élményét. A látó és nem látó kislány eltérő tapasztalaton nyugvó szín/világérzékelése identitás-meghatározó funkciót nyer, s a

16 Az idézeteket a magyar fordításból merítem: Katarína KERÉKESOVÁ – Katarína MOLÁKOVÁ – Alexandra SALMELA : *Mimi & Liza*, ford. POLGÁR Anikó, illusztrálta Katarína KERÉKESOVÁ – Boris ŠIMA – Ivana ŠEBESTOVÁ, Budapest: Scolar, 2016, 20.

17 *I. m.*, 1.

18 *I. m.*, 54.

másik világlátásának kiismerése és elfogadása a barátságuk tétjévé, egzisztenciájukat megalapozó közös játéktevékenységük feltételévé válik.

A színes és a szürke

A lányok egy szürke város szürke panelházában élnek, azonban a közös időtöltés során, a képzeletük megnyitotta fantáziaterekbe lépve színektől burjánzó kalandokba bonyolódnak. Ezek hatására még a kerettörténetben bemutatott szürke panelvilág is – szó szerint és metaforikus értelemben – kiszínesül a mesekönyv végére, amit kitűnően érzékeltet a történetek előtt és után található kétoldalas belső borítórajz: a történetek megismerése előtt szürke-zöld színből álló, zárt ajtókat ábrázoló folyosóképet látunk, míg a szöveg lezárását követően az ajtók kitérnak, és a folyosó megtelik élettel. A folyosó szürkeségét a személyes mikrotörténetek megismerése, a szomszédokkal kialakított dinamikus kapcsolat varázsolja élénk színűvé. A lányok fő ellensége ugyanis a „minden színt befaló”¹⁹ szürkeség, ami kalandmentességet, sivárságot, egyhangúságot, a megcsömörlöttség életérzését jelenti számukra. Mimi plasztikus hasonlatok segítségével írja körül a szürke színhez fűződő attitűdjét, a szürkeség taszító jellegét, ami szerinte „olyan, mint a lábunk alatt csikorgó salak, vagy mint a szemhéj alatti köd, vagy mint a betonfal a nagyhoz vezető úton, vagy mint a parázson sült burgonyán a hamu, vagy mint a november.”²⁰ A két lány barátságának kezdetén Mimi egy pillanatra elbizonytalanodik, hogy Liza őt is szürkének, vagyis unalmasnak tartja, de Liza rámutat, hogy a fekete-fehér világ nem egyenlő az elszürküléssel: „Már hogy lennél unalmas! – horkant föl Liza. – És nem is vagy szürke. Te fekete vagy és fehér – szépen elválasztva. Te vagy a legérdekesebb lány a világon.”²¹ Liza ugyanis már az első találkozásuk során felismeri, hogy Mimi vaksága mögött nem a sötétség birodalma húzódik, hanem egy alternatív és rendkívül gazdag, belső színektől ragyogó világ, aminek a felfedezése vérpezsdítő kihívást jelent a számára.

A szürkeség azonban meghatározó tényező a lányok életében, mivel határátlépésre serkenti őket, és az unalom alapjaként, a színes fantáziák megszületésének motiváló közegeként funkcionál. A szürke-üldözés a lányok izgalmas-színes kalandvadászataiban valósul meg. Az irodalmi mesék alapját képező kalandok a hétköznapi valóságból, az unalmas, ködös, esős nagyvárosi mindennapokból nőnek ki: a színtelen hétköznapban a lányok mindig valamilyen erős vizuális hatás alá kerülnek, ahol a látvány olyan sodró erővel ragadja magával őket, hogy a kétdimenziós néznivaló mágikus módon megélevedik számukra, és ők metaleptikusan átlendülnek egy vadregényes-színes fantáziavilágba. A színtelen és színes közti átmenetet, a két világ találkozását egy domináns, szinte hipnózist előidéző érzéki hatáskeltés, szürkeséget megtörő, színpompás vizuális élmény képezi, amely hídszereppel ruházódik

19 *l. m.*, 35.

20 *l. m.*, 36.

21 *l. m.*, 36.

fel a racionális és irracionális világ között. Az irracionalitás világának kibontakozását a színek megnyílása és féktelen tobzódása kíséri – minél jobban elmélyülnek a lányok egy-egy kalandban, annál tágabb színvilág tárul fel előttük, mintha a színek fokozódásai és performációi termelnék a kalandokat. A szürke, vagyis színtelen mindennapok elleni küzdelem tehát a fantáziavilág színgazdagsága segítségével, a színek dinamikus áradásával valósul meg.

A képzeletvilágba tett kalandokat többnyire valamilyen ekphrásziszként funkcionáló, a lányok szemében a megszokottól eltérő, vagyis a szürke valóságból kiköppentő látványelem életre keltése generálja, amelyeket a lányok alkotnak vagy a fantáziájuk révén rávetítenek a valóságra. Ezek az ekphrásziszok úgy válnak a verbálistól eltérő médiumban keletkezett reprezentációk leírásaivá,²² hogy a látvány burjánzását a gyermeki fantázia indítja be, vagyis a vizuális élmény megszületéséhez Mimi és Liza együttlátása, valamint a látványt életre keltő és dinamikába hozó képértelmezése szükséges. Ebben az értelemben ezek az ekphrásziszok a fantázia működésbe lépésének a termékei, egyfajta fantáziakép-ekphrásziszok, az ekphrászisz gyerekkönyvi speciális változatai, melyek a képzeleti kép és nyelvi leírása közötti sorrendiség eldönthetetlen szimbiózisát teremtik meg. A megelevenedő képek ugyanakkor akár fordított ekphrásziszként is értelmezhetők, hiszen nem pusztán fantáziakép-leírásokként funkcionálnak, hanem a nyelvi fantázia képi világként történő megelevenedéseként is. A fantázia-ekphrászisz így a racionális és irracionális világ határán lebeg, és mintegy megakasztja és új dimenziókba helyezi a lányok tapasztalta valóságot. Ilyen fantáziakép-ekphrásziszként értelmezhető alkotásnak minősül Mimi ezerszínű kockavára, amely annyira lenyűgözi Lizát, hogy a látványtól megbabonázva, barátnőjét magával húzva belesétál a megelevenedő várba;²³ hasonló vizuális letaglózást eredményez a szürke folyosófalra felfestett szivárvány, melyet a megbotránkozó ház mesterné letöröl, és a szivárvány maradványaiból keletkezett krétapor a szereplőket gomolygó porfelhőként a megelevenedett szivárvány-színvilágba sodor;²⁴ vagy a varrónők ruhaanyagaiból összerendeződő textilrengeteg, amely a gyermeki képzelőerő hatására szavannává lényegül át.²⁵

A kockavár ábrázolása a Miklósvölgyi Zsolt József értelmezésében bemutatott irodalmi térábrázolás retorikai eljárás módjaként, az építészeti leírások alakzataként közelíthető meg. Miklósvölgyi szerint „ez a retorikai alakzat az ekphrászisz egy sajátos esete, amely elsősorban a nyelvi ábrázolás és a tér-

22 MILIÁN-BOGYAI Réka Orsolya, *Az ekphraszisz fikciói. Elméleti, történeti és diszciplináris átrendeződések az ekphraszisz teoretikus diszkurzusaiban*, doktori értekezés, 2009, 29. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/986/1/orsi_disszertacio.oldalszamokkal.pdf

23 Katarína KERÉKESOVÁ – Katarína MOLÁKOVÁ – Alexandra SALMELA: *Mimi & Liza*, ford. POLGÁR Anikó, illusztrálta Katarína KERÉKESOVÁ – Boris ŠIMA – Ivana ŠEBESTOVÁ, Budapest: Scholar, 2016, 22–31.

24 *I. m.*, 42–54.

25 *I. m.*, 62–73.

beli formák közötti fordíthatóság, átjárhatóság mediális problémáját veti fel”.²⁶ A kockavár Mimi műalkotása, vagyis egy olyan nem-nyelvi létmóddal rendelkező objektum, amelynek bemutatása, mediális átfordítása nyelvi eszközök segítségével történik meg. A látványfestés itt is a szinkavalkád hangsúlyozásából, vagyis a vizuális hatás kiemeléséből indul ki, így az építészeti ekphrasisz is megközelíthető Mitchell interpretációja alapján, melynek értelmében az ekphrasisz „verbális reprezentációnak vizuális reprezentációvá való visszafordítása az olvasó által”.²⁷ A kockavár Mimi fekete-fehér szobája közepén tornyosul, vagyis egy színmentes környezet közepén található, és „a világ minden színében”²⁸ pompázik. A vár egy varázslatos épület a varázsszemes épületben, amely a puritán, pragmatikusságra törekvő hétköznapi gyerekszoba kontrasztjaként funkcionál. Ez a térbeli beágyazottság a fantáziavilág elrejtettségét, külső tekintet előli eltakartságát jelzi. Míg Mimi szobája a vak kislány számára berendezett, a lehető legkönnyebb tájékozódást biztosító egyszerűsége, letisztultsága, kiismerhetősége törekszik (Mimi így mesél a saját szobájáról: „Szép rend van benne, nehogy véletlenül belegabalyodjam az eldobált harisnyákba, vagy nehogy beleüssem a fejem a nyitott szekrényajtókba. Szépen sorakoznak a játékaim is, mindegyik a maga helyén. Mindig pontosan tudom, mi hol van.”²⁹), a szoba közepére emelt kockavár „magasabb volt, mint a lányok, és annyi kapuja, tornyocskája és hidacskája volt, amennyit Lizának még soha életében nem sikerült összehoznia”.³⁰ A várleírás azon a ponton vált át fantáziakép-ekphrasiszszá, amikor „a csodás építményt” körüljáró Liza a bejáratot keresve „hármás aranykapura”³¹ bukkan, és Mimivel együtt átlép ezen. A gyermekalkotás ettől kezdve megelevenedik, önálló életre kel és leválik az alkotó akaratáról – a kockavár egy folyamatos metamorfózisban lévő, dinamikus módon módosuló látványvilággá performálódik, amely a behatolókhöz fűződő viszonyát a tér akár logikátlan átalakulásával fejezi ki: a várba vezető szivárványhíd leszakad, a lányok a vár „ismeretlen fekete mélységébe” zuhannak, melyben „átláthatatlan” és „mélyen tátongó” sötétség, szürke, pókhálós kőfalak, hideg padló, denevér, pók és egy megelevenedett játékbohóc támadása fogadja őket. A kockavárnak tehát váratlanul kiismerhetetlen mélysége támad, és a kőbirodalommal alakuló épület veszélyforrást jelentő szürkességként fenyegeti a lányokat. A perszifikálódó vár vonzó-színes külső látványá-

26 MIKLÓSVÖLGYI Zsolt, *A nádasi tér. A Párhuzamos történetek térpoétikája*, doktori értekezés, 2019, 157. http://real-phd.mtak.hu/832/1/Miklosvolgyi_Zsolt_disszertacio%281%29.pdf

27 W. J. Thomas MITCHELL, *Picture Theory*. Idézi: SZÖNYI György Endre, *Pictura & Scriptura. Hagyományalapú kulturális reprezentációk huszadik századi elméletei*. Szeged: JATE Press, 2004, 205.

28 KERÉKESOVÁ – Katarína MOLÁKOVÁ – Alexandra SALMEL: *Mimi & Liza*, ford. POLGÁR Anikó, illusztrálta Katarína KERÉKESOVÁ – Boris ŠIMA – Ivana ŠEBESTOVÁ, Budapest: Scolar, 2016, 22.

29 *I. m.*, 14.

30 *I. m.*, 22.

31 *I. m.*, 22.

val csapdába csalja őket, ellenségessége pedig a felszín csillogása mögötti taszító épület kísérteties leírásával kerül kifejezésre. A komor szürkeség teremtette szorongást a sötétségtől nem félő Mimi űzi el, akire nem hat a baljóslatú gótikus díszlet: amint sikerül Liza félelemérzetét is csökkentenie, a szűkülő-nyomasztó térérzetük is feloldódik, felgyulladnak a fények, megszűnik a kockavár rosszindulata: „a vár újra ragyogó, játékos színekben pompázott, és valamennyi sötét kísértet eltűnt. Színes lepkék röppentek be, nagy szárnyaikkal megcsiklandozták Mimi és Liza orrát. A lányok nevetve kézen fogták a bohócot, és a hármás aranykapun kilépve egyenesen Mimi szobájában találták magukat.”³²

A szürke-színes éles oppozíciója bontakozik ki a Mimi és Liza rajzolta krétaszivárvány ekphrázisizsából is. A lányok alkotása a legszürkébb szürke helyre, a lakóházuk folyosójának falára kerül fel. A szivárvány keltette vizuális hatás eléréséhez fontos a gyerekalkotás születéséhez vezető külső körülmény bemutatása: a lányok egy különösen szürke napon próbálják felvidítani egymást a szivárványrajzzal. „Szürke nap volt. A szürke eső szürkén hullott a szürke házakra, amelyek szinte belevesztek a szürke ködbe. Az üres, szürke utcákon szürke autók vánszorogtak, az úton néha átfutott egy-egy szürke ember, hogy nyomban el is tűnjön egy szürke kapu mögött. Ma még valahogy a villamos máskor vidám és színes csengését is elbágyasztotta a szürke köd. Mimi és Liza szürke bérházuk szürke folyosóján üldögélt és hallgatott.”³³ A tér és az időjárás leírása önmaga is ekphrázisizsként hat, és túlmutat a szürkeség hangsúlyozásán: az olvasottak alapján születő mentális képek egy lelassult, elnémult, kedvét és ízét vesztett világot képeznek meg. Az álló idő unalmát jelképező szürke ekkor perszónifikálódik a lányok képzeletében, és Liza kijelenti: „A szürke befalta az összes színt, s annyira terjeszkedik, hogy pillanatokon belül minket is bekebelez.”³⁴ A szürke elleni küzdelem tehát egzisztenciális problémává performálódik, és hogy megvédjék magukat az unalom behálózásától, elhatározzák, hogy „egy szép, nagy, tarka szivárványt”³⁵ festenek a folyosó falára, „hogy felragyogtassuk a ronda, szürke napot”.³⁶ A szivárvány mágikus hatáseléréséhez a lányok rituálisan megnevezik és különböző, hasonlatok retorikáján keresztül kifejezett érzékszervi tapasztalatok révén azonosítják az egyes színeket: Mimi feszíti fel a szivárvány piros ágát, amely olyan, „mint a meleg tea télen”,³⁷ Liza a szivárvány sárga sávját festi meg, amely „olyan, mint a napocska, a gyermekláncfű, a kiscsibék”.³⁸ A sokféle szín mélysége azonban akkor nyílik meg igazán, amikor tértapasztalattá teljesedik: a lányok ugyanis a szivárványt bosszúsan letörülő házmesternével együtt, a

32 *I. m.*, 30.

33 *I. m.*, 35.

34 *I. m.*, 35.

35 *I. m.*, 37.

36 *I. m.*, 37.

37 *I. m.*, 39.

38 *I. m.*, 39.

kréta por keltette, vadul forgó porfelhőbe veszve átlendülnek a szivárványvilágba, ahol minden színnek saját mikrovilága van. A gyerekalkotás révén született szivárvány ezúttal is fantázia-ekphrászisszá válik, ahol szédületes gyorsaságú szurrealista szín-képek követik egymást, amelyek egy-egy szín különböző árnyalataival és variációival árasztják el a látványban tobzódó lányokat. A színburjánzás Liza pöttyös ruhájából indul ki: Mimi egy kék pöttyöt dob a felkavart szivárványvilágot fenyegető szürke porfelhőbe, ami megszelídíti és kék felhővé, kék esőcseppé, a cseppekből átalakuló kék esernyővé alakítja, majd a kék pocsolójában tapicskoló lányok lába alatt derékig érő vízzé, tarka halacs-kákká változtatja a gyarapodó kékséget, míg végül az esernyő csónakesernyővé és gőzhajóvá lényegül át. Ilyen sodró erejű, világteremtő színhullámzás követhető végig a szivárvány összes színével kapcsolatban, melyek az egyes színek ezerarcúságát és végtelen játékosságát tárják fel a kalandban résztvevők számára, és a szürke sugallta levertséget a sokszínűség keltette eufóriával, életkedvvel, flow-élménnyel helyettesítik. A különféle színtapasztalatok erős vizualizálásával, érzéki hatásukkal rávezetik a házvezetőnőt is arra, hogy átadja magát a színek kavalkádjának, és nyitottá váljon a hétköznapi színesége felé is. Az életre keltett falrajzból, szivárványvilágból a ház folyosójára visszautazó barátnők és házmesterné a színélmények hatására egy új, egy színesebb identitást szereznek: annyira a színélmények hatása alá kerülnek, hogy megújult, felfrissült világlátásukat egy új név felöltésével ünneplik meg. A házfelügyelő Kormos nénből így válik Cifráné, aki ezentúl a szürke kardigánja helyett levelekkel és virágokkal díszített ruhát visel majd, Liza a Pöttyös Liza nevet nyeri el, az őt jellemző vidám ruhája után, Mimi pedig a Szivárványos Mimi nevet kapja, hiszen ő „a kezeivel és a füleivel”³⁹ egyszerre érzi és érti az összes színt.

A fantázia révén született építészeti és képzőművészeti gyerekműalkotások nyelvi ábrázolása mellett egy iparművészeti ekphrászisra is érdemes felfigyelnünk. Mimi és Liza egy nap a lakóházukban élő ikervarrónőkhöz látogat, ahol a sokféle egymásra tekeredő textilfélék a lányok képzeletében egy szabószavannát teremtenek. „A textilkötegek széttekeregtek. A többméternyi vászon széles, hullámzó szavannává terült szét.”⁴⁰ A különböző anyagokból összeollózott szavannadíszletet ezúttal a szöveg hasonlatok helyett a varrás során használt eszközök és anyagok inspirálta metaforák segítségével festi meg: foltbokrok, cipzár-majomkenyér-fák, csipkeakácok, brokátzsiráfok, tüll-tavacsok népesítik be a burjánzóan színes és mondatról mondatra átalakuló szavannaképet. A szabószavanna több helyen alliterációkkal kibélelt leírást tartalmaz, amely nemcsak a forrásszöveg, hanem a fordító, Polgár Anikó nyelvi leleményességét is dicséri: a megelevenedett textilvilágban „gyapjúelefántok gyalognak”⁴¹ és „kendervászonból készült zebrán zabbantanak”⁴² a

39 *I. m.*, 36.

40 *I. m.*, 63.

41 *I. m.*, 65.

42 *I. m.*, 65.

lányok. A szavanna-ekphrászisz a hely- és karakterábrázolás immanens sajátosságaként emeli ki az alapanyagként szolgáló textiltípust mint materiális közvetítőeszközt, így folyamatosan reflektál a textiltér fikciójellegeré is. Ez a metafiktív eljárás a lányok racionális és irracionális világa közti különbség tudatosítását hangsúlyozza, és a szavannavilág anyagiságát mint a racionális világ szabta korlátozottságot értelmezi: a frottír krokodil például csak úgy található párra, ha a racionális világban segítenek rajta, és varrnak neki egy foltokból összeillesztett patchwork-krokodilt. Ezt a lányok előtt feltáruló, mindent beborító anyagvilágot Mimi tapintással, hallással és illatozással fogadja be: „Mimi érezte a tűző nap illatát, és a frissítő szellő legyintését. Száraz fűszálak zizegtek a szélben.”⁴³ A szabószavanna dinamikus performációját, folyamatos mozgásban levését az egzotikus térbe látogató barátnők is előmozdítják, akik hol egy brokátzsiráfon vágtnak, hol pedig a gyapjúelefántok ormányaival ugróköteleznek és hintáznak. Sajátos a szabószavanna elhagyásának módja is: a lányok egy nyihaházó varrógépre ülve kocognak vissza a varrólakásba.

Összegzés

A színek szemiotikájának és cselekményformáló funkciójának vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy a *Mimi & Liza* c. mesekönyv lényegi sajátosságát képezi az intermedialitásra való törekvés. A képi és nyelvi reprezentáció dinamikája, párbeszédbe helyezése nem csupán a kiemelten látványos illusztrációkban tapasztalható, hanem a látványleírások gazdagságában, az ekphrásziszokban való bővelkedésben is. A nyelv segítségével történő vizualizálás a vak és látó szereplők közös világlátásának feltételét, a kötet vezérelvét és egyben célját képezi, így a vizsgált alkotásban a gyerekkönyvekre jellemző képi reprezentáláson túl kiemelt teret nyer az ekphrasztikus szemléletmód érvényesítése is. Az ellentétek határvonalainak felnyílásával a történetészövés az ellenpontozás mechanizmusaira és azok feloldásaira, az interakciók és átfordulások révén keletkező, két főszereplő közti (ellentétes) különbségek barátságáá szelídítésére irányítják az olvasó figyelmét. A játéktevékenységet motorizáló fantáziakép-ekphrásziszok mellett figyelmet érdemelnek a vak kislány térleírásai – a szürke város, a saját szoba jellemzése és észlelési módjának ismertetése – is, amelyek a vizualizálás látáson kívüli meg tapasztalhatósága és feltárhatósága felé nyitnak utat.

Irodalom

- CÍFERSKÁ, Eva, *Najkrajšie knihy Slovenska 2013*, Bratislava: BIBIANA, 2014.
https://www.bibiana.sk/sites/default/files/sites/default/files/digital_archive/2013_nks.pdf
- DÁNÉL MÓNika és SÁNDOR Katalin, *Intermedialitás = Média- és kultúratudomány*, szerk. KRICSFALUSI Beatrix – KULCSÁR SZABÓ Ernő – MOLNÁR Gábor Tamás – TAMÁS

- Ábel, Budapest: Ráció Kiadó, 2018, 283–287. http://real.mtak.hu/85786/1/Intermedialitas_DM_SK.pdf
- HERMANN Zoltán, *Vázlat a magyar gyerekirodalom történetéhez = Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, szerk. HANSÁGI Ágnes – HERMANN Zoltán – MÉSZÁROS Márton – SZEKERES Nikoletta, Budapest: Fiala Írók Szövetsége, 2017, 15–31.
- KANTÁR Balázs, *Az illusztráció lehetőségei az irodalomoktatásban*, Katedra, 2017/3., 19–20.
- KEREKESOVÁ, Katarína – MOLÁKOVÁ, Katarína – SALMELA, Alexandra, *Mimi & Liza*, illusztrálta KEREKESOVÁ, Katarína – ŠIMA, Boris – ŠEBESTOVÁ, Ivana, Bratislava: Slovart – Fool Moon, 2013.
- KEREKESOVÁ, Katarína – MOLÁKOVÁ, Katarína – SALMELA, Alexandra, *Mimi & Liza*, ford. POLGÁR Anikó, illusztrálta KEREKESOVÁ, Katarína – ŠIMA, Boris – ŠEBESTOVÁ, Ivana, Budapest: Scolar, 2016.
- MIKLÓSVÖLGYI Zsolt, *A nádasi tér. A Párhuzamos történetek térpoétikája*, doktori értekezés, 2019. <http://real-> http://real-phd.mtak.hu/832/1/Miklosvolgyi_Zsolt_diszsertacio%281%29.pdf
- MILIÁN-BOGYAI Réka Orsolya, *Az ekphraszisz fikciói. Elméleti, történeti és diszciplináris áttrendeződések az ekphraszisz teoretikus diszkurzusaiban*, doktori értekezés, 2009. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/986/1/orsi_disszertacio.oldalszamokkal.pdf
- SÁNDOR Katalin, *Közelítések a médiumköziség kérdéseihez I.*, Iskolakultúra, 2006/1., 17–36. http://real.mtak.hu/57782/1/EPA00011_iskolakultura_2006_01_017-036.pdf
- SÁNDOR Katalin, *Közelítések a médiumköziség kérdéseihez II.*, Iskolakultúra, 2006/2., 65–74. http://real.mtak.hu/57769/1/EPA00011_iskolakultura_2006_02_065-074.pdf
- SZÖNYI György Endre, *Pictura & Scriptura. Hagyományalapú kulturális reprezentációk huszadik századi elméletei*. Szeged: JATE Press, 2004.
- RAJEWSKY, Irina O., *Border Talks: The Problematic Status of Media Borders in the Current Debate about Intermediality = Media Borders, Multimodality and Intermediality*, ed. Lars Elleström, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010, 51–68.
- RÉVÉSZ Emese, *Varázskép – világgép. A gyermekkönyv-illusztráció szerepe a gyermeki lélek fejlődésében = Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, szerk. HANSÁGI Ágnes – HERMANN Zoltán – MÉSZÁROS Márton – SZEKERES Nikoletta, Budapest: Fiala Írók Szövetsége, 2017, 419–427.
- VARGA Emőke, *Kalitka és korona. Kass János illusztrációi*, Budapest: L'Harmattan, 2007.
- VÁRNAI Zsuzsanna, *Kép és szó. A vizualitás szerepe és jelentősége a kortárs gyermekirodalomban = Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, szerk. HANSÁGI Ágnes – HERMANN Zoltán – MÉSZÁROS Márton – SZEKERES Nikoletta, Budapest: Fiala Írók Szövetsége, 2017, 387–418.
- TEĀKOVÁ, Janka, *Mimi a Liza*. <https://www.citaj.to/index.php/recenzie/recenzie-knih/item/1763-mimi-a-l-1%C3%ADza>
<http://mimializa.sk/>

Black, White, Colorful, Gray. Visual Effects in the Storybook *Mimi – Liza*

Abstract. The study presents the reader with the intermedial interpretation of the storybook *Mimi – Liza* written by Katarína Kerekesová – Katarína Moláková – Alexandra Salmela. The analysis is based on Mitchell's conception of media (Mitchell, 2018), that is, it sets out by acknowledging the intermedial state of the culture of children's books, and then it follows the unfolding of the visual elements up through the investigation of expressive visual effects created by the text's rhetoric. The ekphrases of the text are presented as intermedial references (Rajewsky, 2010) based on Irina O. Rajewsky's interpretation of intermediality. Through several examples the study introduces and analyzes the mechanisms of the visualization happening with the help of language as well as the scenery painted with words.

Keywords: intermediality, imagination ekphrasis, contemporary literary tale, color semiotics

Petres Csizmadia Gabriella
Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem,
Közép-európai Tanulmányok Kara
Dražovská 4, 949 74 Nitra,
gpetres@ukf.sk